

RE OG NEST
FORTELLER
VET HVA
DA FÅR VI
ØR VI FEIL
DER OSS

Bildene av mennesket og dets tilstand i verden kan ikke bare skusles bort i litteraritet

Intervju med LIV LUNDBERG

Essaysamlingas format er egna til å holde fast ved en optikk i møte med en serie tekster. I beste fall kan essaysamlinga gjøre oss oppmerksomme på blinde felter i lesninga, forsømte øyeblikk i teksten. Det er nettopp dette Liv Lundberg forsøker på i *Tekstens etiske øyeblikk*. Her leiter hun etter kropps- og tekstsår i så vidt forskjellige forfatterskap som det til Dag Solstad, det til Hanne Ørstavik og det til John M. Coetzee. «Tekstens etiske øyeblikk er det øyeblikket man erkjenner at overgrep og mishandling skjer. Først når man kommer til bevissthet om grusomhetene, kan man reagere og ta parti for personene som blir såret, skadd eller drept, i tekstene så vel som i livet» (Lundberg 2005:16). Å leite etter slike øyeblikk er en ganske annen øvelse enn å redegjøre for tekstens narrative struktur, det siste en velprøvd øvelse i forrige sekel. Kuiper-redaksjonen vil møte Liv Lundberg for å snakke om essaysamlingas potensial til å utfordre en rådende lesepraksis; vri blikket, plire mot blindsonen med andre glass i brillene.

Vi vil også ha henne i tale om hennes rolle som medlem i Den norske Forfatterforenings litterære Råd i ei tid hvor kvalifisert synsing definitivt er ut. Samtalen streifer videre innom Lundbergs erfaringer som kunstnerisk leder ved Forfatterstudiet i Tromsø gjennom mer enn ti år. Også det en rolle det knytter seg stor potensiell definisjonsmakt til. Arbeidstittelen for dette nummeret av Kuiper har vært trend, og man kunne tenke seg at forfatterstudenter som ønsker å innnynde seg hos forlag var særlig var for hva som til ei hver tid er på gang, nytt & hett, ypperlig og fett.

Med slike spørsmål i sekken trøpper Kuiper (a.k.a. T. Lundbo, K.A. Danielsen og M. Wintervold) opp på et svett konferanserom på humanistisk fakultet, UiTø, hvor Lundberg har kontor. Med oss har vi en *Panasonic microcassette recorder* som vi legger på ei matt bordplate og setter peikefingeren mot den røde opptaksknotten. Dette er hva som blir sagt:

KUIPER Vi vil snakke om trender og tendenser i litteraturen. Et sted å starte kan være å snakke om utgivelsen av forfatteressaysamlinga. Det i seg selv kan være en trendy hendelse som bidrar til å styrke en forfatters ethos. Essaysamlinga er jo også et sted hvor man kan definere en egen poetikk og samtidig si noe ledende i forhold til samtidslitteraturen. De siste årene har det kommet ganske mange slike samlinger, og noen av disse har fått ganske stor definisjonsmakt.

LIV Vi hadde Geir Gulliksen her oppe på forrige samling med forfatterstudentene og han sa at han som essayist skriver om leserfaringer uten intensjon om å virke

styrende på feltet. Likevel opplevde han å bli lest normativt, som om han mener at litteraturen bør skrives på bestemte måter. Når jeg med min bok snakker om tekstens etiske øyeblikk, hører folk en moralistisk, styrende stemme: du bør skrive slik og slik. Men jeg kommer faktisk ikke med noen normative synspunkter i min bok. I tittlessayet er jeg veldig tydelig på hvor jeg fikk ideen til boka fra. Jeg har heller ikke skrevet noen ensretta bok. Tekstene er skrevet over en lengre periode og plassert mellom samme permer. Likevel så jeg i ettertid at tekstene jobber med de samme problemene. Det etiske øyeblikk er lesningens øyeblikk, kanskje også et øyeblikk i skriverens prosess med egen tekst. Kan en etisk bevissthet få estetisk konsekvens? Dette kommer jeg inn på i forbindelse med Coetzees bøker. De tidlige bøkene hans var veldig bevisste i forhold til den modernistiske romantradisjonen, mens han i *Disgrace* er lysende klar, nærmest gjennomskiktig. Her handler det definitivt om forholdet mellom virkelighet og litteratur. Bildene av mennesket og dets tilstand i verden kan ikke bare skusles bort i litteraritet.

KUIPER Er dette noe du savner i den norske samtidslitteraturen? Om du ikke nødvendigvis etterlyser flere bøker som skaper slike øyeblikk, kan vi kanskje anta at du ønsker dette i større grad ble påakta i lesninga?

LIV Jeg følte kanskje vi hadde gått oss litt bort på 1990-tallet. Det var også da jeg leste *Jernalder* av Coetzee og året etterpå fant frem til Mark Ledbetter og hans etiske lesemetode. Skjønt nytt, dette var noe av samme tilnærminga vi hadde på begynnelsen av 80-tallet. Sånn sett kan du si jeg fant tilbake til et grunnlag som alltid har ligget der for meg. Men dette går jo i bølger. I det ene øyeblikket er det veldig mye fokus på en ting, det går fem år og plutselig er det noe helt nytt.

KUIPER Tittlessayet er første gang trykket i Vinduet i 2000. Det oppleves som ganske tidlig i forhold til en seinere bølge med oppmerksomhet rundt tekstens innholdsside, det etiske aspektet.

LIV Det er jo hyggelig å høre. Jeg føler ofte at slike bølger innhenter meg: Det der holdt jeg på med for fem år siden! Nå tar vi det nesten for gitt at negasjonsestetikken har tapt for den innlysende selvfølgeligheta at vi må kunne snakke om meninga i et verk. Det er meningsløst å dvele med form og innhold som to konkurrerende kategorier. Hvorfor har vi ikke i større grad anstrengt oss for å brøyte vei for et rom

Bildene av mennesket og dets tilstand i verden kan ikke bare skusles bort i litteraritet

hvor vi tar høyde for både det formelle og det innholdsmessige? At det ikke er noe poeng i å spørre et verk som ikke holder mål estetisk om noe som helst, er likevel selvsagt. Dette krever skjønn og må baseres på lang tids lesning og må kunne overprøves intersubjektivt. Men i Norge blir vi veldig fort polemisk når vi snakker om disse tingene. Jeg er sterkt påvirket av Per Aage Brandt som var semiotiker og veldig formelbevisst lingvist på 60 og 70-tallet. Nå har han oppdaga det de kaller kognisjonsforskninga. Her sier man på et faglig grunnlag at det meste av vår vanetenkning er passé. Hjerneforskninga kan måle stimuli og respons og de snakker for eksempel om emosjonell rasjonalitet. Dette har jeg inntrykk av at er vanskelig å snakke om i Norge. For Brandt er både estetikken og etikken basert på empati. Den etiske grunnsituasjonen er at man er forpliktet ovenfor medmennesket og ikke bibelske bud eller kulturelle morallover. Man har faktisk en forpliktelse ovenfor medmennesket, også når dette er et omtalt, beskrevet, medmenneske.

KUIPER Du snakker om tekstkropp og tekstsår?

LIV Et kunstverk er en representasjon, et bilde av noe virkelig. Men teksten er satt sammen som verk og er selvsagt ikke identisk med et menneske. Likevel tvinger den oss til å forholde oss på en respektfull måte til det som er annerledes. Vi må være åpne i møte med en tekst, det betyr ikke at vi som lesere umiddelbart blir gode mennesker, men altså mer bevisste mennesker. I den etiske grunnsituasjonen ligger det at vi både kan hjelpe og skade hverandre. Dersom jeg ser tvers gjennom deg og tenker at du er et ikke-menneske for meg, har jeg allerede gjort et overgrep mot deg ved å gjøre deg usynlig.

KUIPER Og dette kan den gode litteraturen hjelpe oss å se?

LIV Ja, klart. Jeg vil ikke snakke om gode og dårlige mennesker, men jeg snakker definitivt om god og dårlig litteratur. Et godt litterært verk inneholder så mye: form, innhold, mange lag av mening. Jeg er redd for å forenkle dette.

KUIPER Hvordan syntes du utviklinga har vært, er det større rom for å skrive om etiske øyeblikk i dag enn det var for noen år tilbake?

LIV Nå har jo ikke jeg lest alt som har kommet ut de siste årene, men for å ta studen-

tene mine som eksempel, så syntes jeg fremdeles de skriver ganske nært seg selv. Det er selvsagt et naturlig sted å starte når man er ny forfatter for å ha noe å stå fram med. Det skal nok en del til for å planlegge en bredt anlagt samfunnsmessig roman. En annen ting er at lesekompetansen der ute kan være svak. Mange skriver om litteratur: «dette var fint skrevet,» og man kan se at setningene føyer seg pent etter hverandre, mens identifikasjonen er skjult: «å, dette var sterkt.» Hvor kommer det utsagnet fra? Her kan vi spørre etter bevisstheten.

KUIPER Det der er jo Erik Bjerck Hagen inne på i sin bok om litteraturkritikk. Han snakker om symptomer på god litteratur. Et av dem er leserens kroppslige reaksjon på teksten. Den gode kritikken burde gå inn i det når et slikt symptom melder seg, se hva det er for noe. I stedet stopper dagspressekritikeren ofte opp og slår fast at noe er sterkt og ferdig med det. Det blir kanskje særlig paradoksalt når det skjer et overgrep i teksten uten at leseren får det med seg, eller i alle fall uten at han erkjenner det?

LIV Absolutt. Da jeg prøvde å lese Solstads *Professor Andersens natt* med Ledbetters metode, oppdaga jeg at «herregud, her blir jo en kvinne faktisk drept». Selve drapet er over på fem linjer mens Andersen bruker hele romanen på å ha samvittighetskvaler for ikke å melde fra om det til ordensmakten. Det var en oppdagelse for meg. Bokas tema blir hans behov for å være u-forplikta. Det er jo en skummel holdning: Hvis ingen vil yte noe, men bare kreve, vil den «sosiale felle» klappe sammen om et forvitret samfunn, som Jöran Rosenberg skriver i: *Plikten, profikket og kunsten å være menneske*.

KUIPER I tittlessayet leser du romaner av Solstad, Ørstavik og Coetzee. Kunne man tenke seg samme lese måte på mer heterogene tekster? Poesi?

LIV Ja, jeg skriver om Inger Christensen, men kanskje uten å dra inn akkurat det uttrykket. Et dikt er mye mindre, kanskje bare på en linje, men også der kan man komme til et punkt: «au, her var det noe som jeg kanskje burde sett.» Å overse og å være oversett har etiske implikasjoner. Jeg kan altså godt tenke meg at perspektivet kan legges både på dikt og også andre tekster som ikke nødvendigvis har noen tydelige ofre. Det er klart det er forskjell på det å bli voldtatt og det å overses, men dersom du for eksempel tilhører ei oversett samfunnsgruppe, så har det store nok konsekvenser. Tilbake til den etiske grunnsituasjonen: Skal jeg hjelpe eller skade deg? Det

Bildene av mennesket og dets tilstand i verden kan ikke bare skusles bort i litteraritet

er klart du kan velge å ikke gjøre noen av delene, bare gå unna. Men dersom alle gjør det hele tida, så er det å skade, da påfører man skade med sin ikke-bevissthet. Og jeg tror det er ganske mye ikke-bevissthet i verden.

KUIPER Vi ser ei linje mellom din egen roman fra 1990, *Vinterens hjerte*, og de tingene du nå snakker om?

LIV Det tror jeg dere har helt rett i. Jeg sier jo at jeg har holdt på med disse spørsmålene helt siden 1980. Jeg skreiv flere diktsamlinger på 1980-tallet, den beste var antagelig *Steindrømt* som er ganske knapp i uttrykket. Der forsøkte jeg å vise, jeg tror jeg kan kalle det kroppen i språket, det ikke-verbale som er basis for alt språk, uten å snakke en masse om språket. Så fulgte *Tveegget engel* som er en skrålende metaforisk språkbruk i første delen som til og med het *Tekstens spetakkel*. I andre del av boka *Kontekstens tause musikk* sto et dikt om min far som var død. Da jeg leste opp dette opplevde jeg at folk ble helt stille og ettertenksomme. Da tenkte jeg at jeg måtte slutte med dette språkstyret og heller skrive en enkel roman på prosa, som jeg ikke kunne skrive. Jeg ville forplikte meg i forhold til noe virkelig, jordisk. Så ja, det er nok en forbindelse der.

KUIPER For å vri dette mot vårt anliggende som er trender og tendenser: Har du selv følt at du har stått midt oppi en trend i de årene du har holdt på?

LIV Jeg skriver om dette i essayet *Det skrøpelige for full styrke*. Som handler om 1980-tallets språkstyr med refereranse til Language-bevegelsen i USA og Lyn Hejinian. Vi kan sikkert snakke om en trend, en reaksjon mot 70-tallet. Vi skjønte vi måtte problematisere språket som ikke var noen estetisk uskyld, men fylt av makt. Et syn som nedfelte seg i flere bøker av kvinnelige poeter. Klimaet på 80-tallet var prega av en ganske stor frihet, mange debuterte med ville, metaforiske dikt. Tenk, Stig Sæterbakken debuterte på 80-tallet som surrealistisk poet, og det samme gjorde Rune Christiansen. Så kom 90-tallet og alle måtte hente seg inn. Siden har jeg forsøkt å overleve fra bok til bok.

KUIPER Hva tenker du om situasjonen i dag? Ser du noe mønster i interessene til dine elever på forfatterstudiet?

LIV For det første er det viktig for meg å få frem at jeg ikke er skrivekolelærer for å lage noen skole eller retning. Og jeg tror Eldrid Lunden nede i Bø ville si akkurat det samme. Siden forfatterstudiet ved universitet i Tromsø er samlingsbasert, får vi ikke den effekten at studentene er i hverandres miljø hele tida og påvirker hverandre. Dessuten har nok studentene her større spredning i alder og bakgrunn enn andre steder. Det er uansett ikke hva som skjer i undervisningssituasjonen som skaper sånne bølger der alle har lyst til å skrive på en bestemt måte, men mer den uformelle kontakten mellom studentene. Det var en periode hvor det kom ut veldig mange kortprosasamlinger. Så ble markedet metta og nå vil alle forlag ha romaner. Lyrikken er det nesten helt slutt på. Dersom folk får til å skrive prosa så gjøre de heller det, gjerne om innadvendte hovedpersoner som ikke hører særlig mye på radio, de vet ikke hva som foregår der ute.

KUIPER Har praksisen som skrivekolelærer påvirket ditt eget forfatterskap?

LIV Det får vi da virkelig håpe. Men i hvilken retning, er vanskelig for meg å si. Jeg vil ikke påføre studentene et ideal som ligner mitt eget, men jeg håper at både jeg og studentene opprettholder en skjerpa bevissthet i møte med teksten. Vi har mange ulike tekster og de ligger på bordet. Det er utgangspunktet. Så er det vår oppgave å leite etter potensialer. Også blant våre inviterte gjestelærere er det slik at de flinkeste ikke kommer trekkende med en ideologi. Det er bra å være tydelig, men ikke skråsikker.

KUIPER Leser du med den samme, åpne holdningen for Det litterære Råd?

LIV Ja, jeg syntes oppgaven ligner. Jeg tror på kvalitet. Litteraturen er en viktig leverandør av bilder av menneskelivet som gjør at vi kan kjenne oss igjen i noe som er helt forskjellig. Vi engasjerer oss kanskje for en person med andre forutsetninger enn de vi selv har, kanskje satt i en helt annen del av verden enn vår egen. Det er en verdi, og vi må være bevisst at den kvaliteten kan vurderes, også intersubjektivt. Fordelen med Det litterære Råd er at vi er ni forskjellige lesere. Ofte er rådet samla, men det hender selvsagt at medlemmene vektlegger ulike ting. Her syntes jeg alle burde samle seg i rommet som oppstår i midten av diskusjonen og ikke sitte der med hvert sitt «jeg syntes at litteraturen skal være sånn». Man må heller prøve å vurdere ulike former for litteratur ut fra et åpent kvalitetsbegrep.

Bildene av mennesket og dets tilstand i verden kan ikke bare skusles bort i litteraritet

KUIPER Hva er kvalitet?

LIV Kognisjonsforskerne hadde et seminar i Århus hvor jeg var. Det ble sagt om billedkunst at et kunstverk som kombinerer mest mulig kompleksitet med størst mulig enhet er et godt verk. Jeg tror det ligger noe der. Man kan fort få øye på kompleksiteten i et verk, men dersom delene faller fra hverandre ved nærmere undersøkelse, svekkes kvaliteten. Det er en tanke.

KUIPER Når du nå snakker om kvalitet som noe intersubjektivt, betyr det at du opplever kvalitetsbegrepet som noe stabilt?

LIV Dersom alle trente litteraturlesere er enig om at noe er bra, ja, da er det med stor sannsynlighet det. Da har man opparbeidet seg et skjønn gjennom lang tids lesning. Da jeg satt i rådet på åttitallet var jeg ennå ung og full av skepsis. Jeg trodde alle satt der med hver sin agenda. Det var en positiv overraskelse å oppleve at diskusjonen var redelig og at muligheten til å utøve skjønn var stor. Det er en erfaring, og man kan sikkert teoretisere rundt denne. Ikke med det sagt at god litteratur er god til alle tider. Nobelprisen har jo vært gitt til forfattere som var stor i sin samtid, men som har blitt borte for oss i dag. Men dette med kvalitet er et vanskelige spørsmål. Hva mener dere?

Transkribert av Morten Wintervold

LITTERATUR

Lundberg, Liv (2005): *Tekstens etiske øyeblikk*, Cappelen